

Achterhoekse Archeologische Publicaties 2

Bert Fermin & Michel Groothedde

De Bronkhorster muntschat

**de 17^e-eeuwse muntschat van
Bovenstraat 10 te Bronkhorst**

Inhoud

1 Projectgegevens	5
2 Inleiding	7
3 Catalogus	9
3.1 Brandenburg-Ansbach	9
3.1.1 Goudgulden	10
3.2 Breslau	11
3.2.1 Dukaat	11
3.3 Engeland	12
3.3.1 Shilling Elizabeth I	12
3.3.2 Shilling James I	13
3.4 Republiek der Verenigde Nederlanden	14
3.4.1. Halve grote gouden ridders Gelderland	14
3.4.2 Halve grote gouden ridders Overijssel	16
3.4.3 Gouden dukaat Overijssel	17
3.4.4. Nederlandse rijksdaalders Gelderland	18
3.4.5 Nederlandse rijksdaalders Overijssel	20
3.5 Spaanse Nederlanden	21
3.5.1 Dubbele albertijnen	21
3.5.2 Albertijn	22
3.5.3 Philipsdaalder	22
3.5.4 Patagones	23
3.6 Samenvatting	27
4 De historische context van de muntschat	29
5 De vondst in relatie tot de bouwhistorie	33
6 Literatuur	37
Muntbepaling	39
Restauratie	39
Afbeeldingverantwoording	39
Colofon	39

1 Projectgegevens

Gemeente: Bronckhorst

Plaats: Bronckhorst

Toponiem: Bovenstraat 10

Projectcode: BrBS10

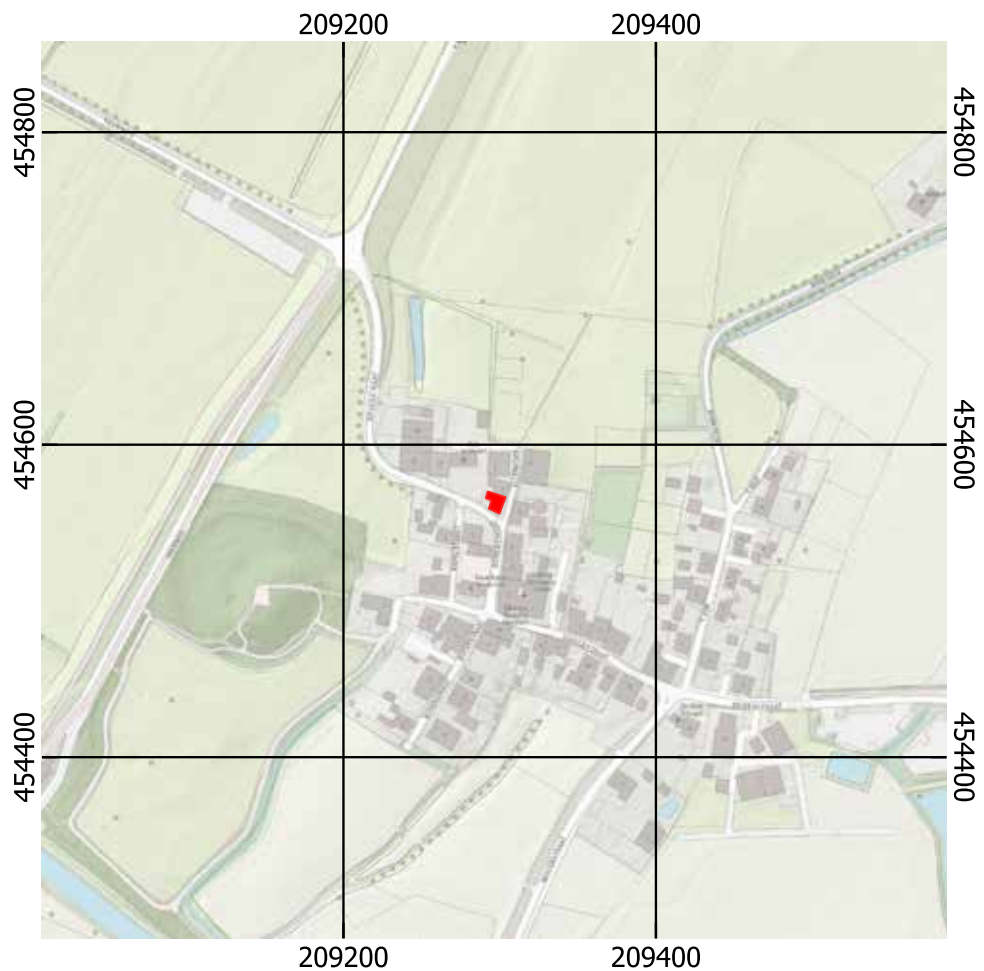
Centrumcoördinaat: 209.297
/ 454.565

Melder vondst: dhr J. Holthausen

Opdrachtgever: Gemeente Bronckhorst

Uitvoerder: Gemeente Zutphen, team Archeologie.

Bewaring: de vondst bevond zich op het moment van conserveren en beschrijven in het transitiedepot van de gemeente Zutphen.

Afb. 1, 2. Ligging van de onderzoekslocatie binnen Bronckhorst en Nederland.

2 Inleiding

In oktober 2021 werd bij de verbouwing van het monumentale huis Bovenstraat 10 te Bronckhorst een muntschat gevonden. Bij de aanleg van de vloerverwarming trof een van de medewerkers vlak onder de vloer de munten aan achter een loszittende steen tegen de brandmuur, links van de haard. Het gaat om 14 gouden en 18 zilveren munten met een sluitdatum kort na 1620. De eigenaar van het pand, de heer Joop Holthausen, zocht daags na de vondst contact met de archeologische dienst van de gemeente Zutphen. De vondst werd ook gemeld bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Op 2 november is de vindplaats nader bekeken en gedocumenteerd door de auteurs. Er is overeen gekomen om de gevonden munten te reinigen, nader te determineren en te fotograferen. De gemeente Bronckhorst heeft vervolgens een bedrag ter beschikking gesteld voor het onderzoek en rapportage van deze bijzondere muntschat.

In deze rapportage zijn alle munten afgebeeld en beschreven, en is er gekeken naar de fysieke en historische context van de vondst.

Deze rapportage is niet geschreven naar aanleiding van een archeologisch onderzoek, en volgt daarom ook niet alle eisen die volgens de KNA-richtlijn worden gesteld aan een archeologische publicatie.

3. Alle munten (op één na) bijeen in ongereinigde toestand.

4, 5. Zilveren munt (4.5.4.5) voor en na reiniging.

3 Catalogus

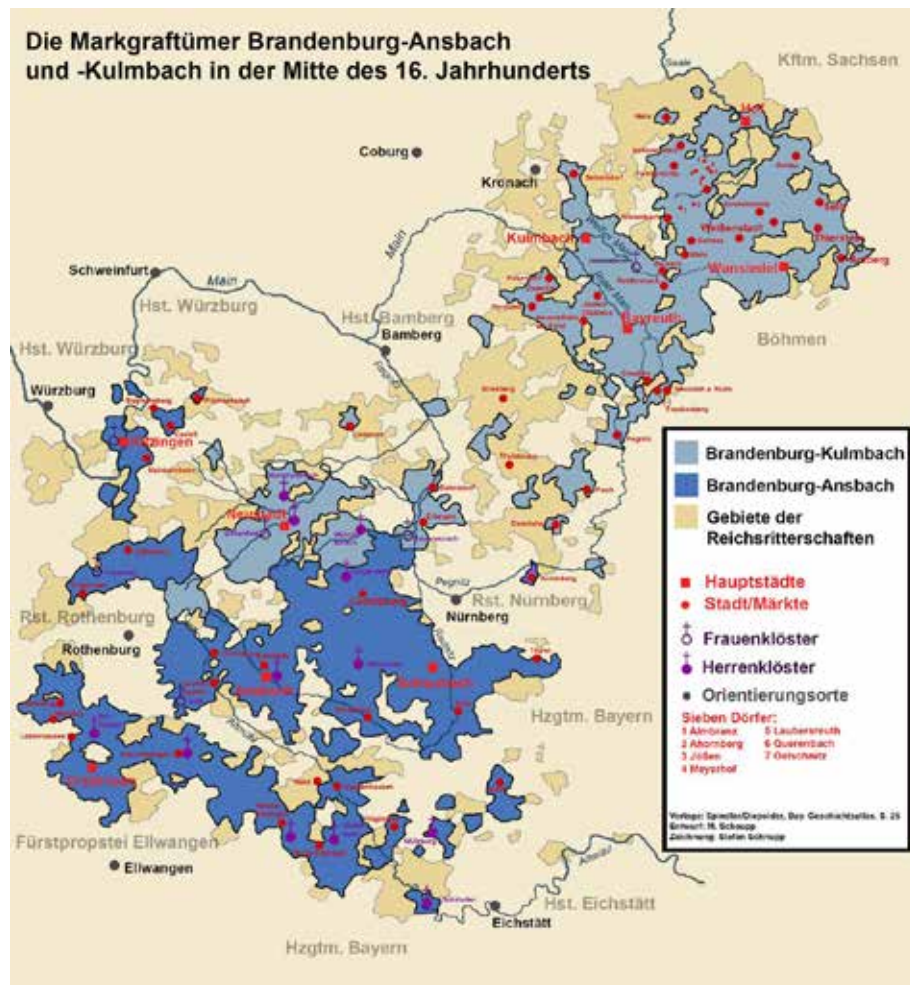
3.1 Brandenburg-Ansbach

Brandenburg-Ansbach was het oorspronkelijke graafschap van de zeer invloedrijke familie (Hohen)Zollern. Ansbach en Kulmbach waren lenen van het burggraafschap Neurenberg. Kulmbach was vanaf 1397 de belangrijkste zetel van de familie Hohenzollern.

In 1398 werd dit graafschap verdeeld onder twee zonen: Johan III erfde Kulmbach, zijn broer Frederik Ansbach. Frederik werd in 1415 beleend met Brandenburg in Franken en erfde na de dood van Johan ook Kulmbach. Ansbach en Kulmbach bleven steeds verdeeld worden onder de zonen en werden ook steeds weer verenigd. Zo nam Frederik II (1486-1515) van Ansbach na de dood van zijn broer Sigismund weer het vorstendom Brandenburg-Kulmbach. De gevonden munt noemt beide broers.

6. Ligging van Schwabach in Beieren.

7. Ligging van de markgraafschappen Brandenburg-Ansbach en Kulmbach in de 16e eeuw.

8-10. Links het wapen van Brandenburg-Ansbach, in het midden Frederik II van Ansbach (met hetzelfde wapenschild links van hem) en rechts het wapenschild van Hohenzollern met een hond als helmteken.

Op de voorzijde zien we een afbeelding van Johannes de Doper met boek en lam (het Lam Gods). Tussen zijn benen bevindt zich een hondenkop (het helmteken van de Hohenzollers). Het randschrift luidt: FRID + SIGISM: MARCH: BRAND (Frederik en Sigismund, markgraaf van Brandenburg (in Franken)).

De keerzijde toont vier wapens van het markgraafschap Brandenburg-Ansbach. Het randschrift luidt MONETA: NOVA: AVR: SWOBACH (nieuwe gouden munt, geslagen in Swabach (bij Neurenberg)). Het geblokte wapen is dat van de Hohenzollerns, de leeuw van de graven van Andechs en de adelaar van de hertogen van Meranië (Dalmatië). De griffioen komt wellicht uit het wapen van de familie Hiltrich die zich naar zijn noordelijke oorsprong Von Varell noemde en zich in Kulmbach had gevestigd.

3.1.1 Goudgulden

Muntheren: Frederik II van Ansbach & Sigismund van Brandenburg-Kulmbach

Datering: 1486-1495

Muntplaats: Schwabach

Diameter: 22 mm

Massa: 3,20 gram

Referentie: Friedb. 305

11. Goudgulden van het markgraafschap Brandenburg-Ansbach (3.1.1).

12, 13. Ligging van Breslau / Wrocław binnen het huidige Polen en het stadswapen.

3.2 Breslau

Breslau is de Duitse benaming voor de Wrocław in het huidige Polen, de Tsjechische benaming is Vratislav. Breslau was een belangrijke Hanzestad op het knooppunt van de Via Regia en de barnsteenroute. Het is de belangrijkste stad van Silezië.

De gevonden munt is een dukaat. Dukaten zijn genoemd naar de doges van Venetië. Doge is hetzelfde woord als dux, wat letterlijk leider, meer specifiek hertog (legerleider) betekent. D

Op de voorzijde van de gevonden munt zien we het wapen van Breslau, bestaande uit de leeuw van Bohemen, de adelaar van Silezië, W van Wratislavia (Wrocław / Breslau) en buste van Johannes de Evangelist, Centraal in het wapen zien we het hoofd van Johannes de Doper. Het randschrift luidt MO.AVR. VRATISLAVIEN. 1531 (gouden munt van Breslau, 1531).

Op de keerzijde is een geharnaste hertog afgebeeld: Sint Wenceslaus met vaandels en zwaard. Het randschrift luidt S.WENCESLAVS.D.B.

3.2.1 Dukaat

Datering: 1531

Diameter: 21 mm

Massa: 3,52 gram

Referentie: Saurma 36, Dutkowski 367 (R5), Friedberg 445, Kopicki 8836 (R3).

14. Gouden dukaat van Breslau (3.2.1).

15, 16. Wapenschild van Engeland en Frankrijk onder Elizabeth I, door Isaac Oliver (rechts).

3.3 Engeland

3.3.1 Shilling Elizabeth I Tudor

De shilling (schelling) was een munt met een waarde van een 20^e pond of 12 pence. Hij werd in 1504 ingevoerd door Hendrik VII en woog toen 9,33 gram. Aan het begin van de regeerperiode van Elizabeth I (1533-1603) was dit al 6,22 gram geworden, in 1603 werd dit 6,02 gram.

De voorzijde draagt het gekroonde portret van Elizabeth I die naar links kijkt. De randtekst luidt ELIZAB.D.G.ANG.FR.ET.HIB.REGI (Elizabeth bij de gratie Gods koningin van Engeland, Frankrijk en Ierland) en een muntmerk "schelp".

De keerzijde toont het wapen van Engeland op een lang kruis. Dit wapen bestaat uit vier kwartieren: twee met drie Franse lelies en twee met drie Engelse leeuwen. Het randschrift luidt POSVI.DEV.ADIVTOREM.MEV en daarna net muntmeestersteken, in dit geval een schelp. Deze staat voor de jaren 1584-1586 en betekent dat de munt is geslagen in de Tower van Londen.

3.3.1.1 Shilling

Muntheer: Koningin Elizabeth I

Datering: 1584-86

Muntplaats: Londen

Diameter: 32mm

Massa: 5,7 gram

Referentie: Brown 1955 XXXII.

17. Shilling van Elizabeth I met muntmerk "schelp" (3.3.1.1).

18,19. James I (door John de Critz) en wapenschild van Engeland met de wapens van Engeland, Frankrijk, Schotland en Ierland.

3.3.2 Shillings James I Stuart

De voorzijde toont het gekroonde portret van James (Jacobus) I Stuart van Engeland (James VI van Schotland) die naar rechts kijkt. Naast hem staat het getal XII: een shilling was gelijk aan 12 pence. De randtekst luidt: IACOBVS.D.G.MAG. BRIT.FRA. ET.HIB.REX (James bij de gratie Gods koning van Groot Brittannië, Frankrijk en Ierland). Hier staan ook de muntmeesterstekens: bij de een fleur de lis, wat staat voor de derde "bust", wat het jaartal weergeeft: 1604-1605 en het feit dat de munt is geslagen in de Tower van Londen en bij de ander een kroon, wat 1607-1609 weergeeft en eveneens de Tower van Londen.

De keerzijde toont het wapen van het hiervoor genoemde koninkrijk: linksboven en rechtsonder het gevierendeelde wapen met de drie lelies van Frankrijk en de drie leeuwen van Engeland. Rechtsboven het wapen van Schotland (rode leeuw) en linksonder de Ierse harp van Brian Boru. Het randschrift luidt QVAE.DEVS.CONVNXIT.NEMO.SEPARTET (wat God verenigt zal niemand scheiden).

3.3.2.1 Shilling

Muntheer: James I
 Datering: 1604-05
 Muntplaats: Londen
 Merk: fleur de lis
 Diameter: 32 mm
 Massa: 5,3 gram
 Referentie: Morrierson 1906, 13.

20. Shilling van James I met muntmerk fleur de lis (3.3.2.1).

3.3.2.2 Shilling

Muntheer: James I
 Datering: 1607-09
 Muntplaats: Londen
 Merk: kroon
 Diameter: 32 mm
 Massa: 5,7 gram
 Referentie: Morrierson 1906.

21. Shilling van James I met muntmerk kroon (3.3.2.2).

3.4 Republiek der Verenigde Nederlanden

3.4.1. Halve grote gouden ridders Gelderland

Gouden ridders waren er in twee soorten: de grote en de kleine. De kleine werd in 1582 uitgegeven en woog 3,4 gram. De grote gouden ridder werd in 1606 ingevoerd en woog 10,00 gram. De waarde was oorspronkelijk 10 gulden 2 stuiver. De in Bronkhorst gevonden munten zijn echter halve grote gouden ridders en zouden dus 5,00 gram moeten wegen.

Op de voorzijde staat een geharnaste ruiter met getrokken zwaard, en beneden het wapen van Gelderland (twee klimmende leeuwen). Het randschrift luidt MO.AV.PRO.CONFOE.BELG. GEL. (Moneta aurea provinciarum confoederatarum Belgicarum Gelria – gouden munt van de Belgische federatie, provincie Gelderland)

Keerzijde: Gekroond generaliteitswapen (klimmende leeuw met zwaard en pijlenbundel). Het randschrift luidt: CONCORDIA.RES.PAR. CRESCVNT. 1619. (door eendracht groeien kleine dingen / eendracht maakt macht, het motto van de Republiek).

Referentie: Delmonte 652, Verkade 3.3

22. Nederlands Generaliteitswapen.

23. Wapen van Gelderland.

3.4.1.1 Halve grote gouden ridder

Datering: 1619

Muntplaats: Harderwijk, Gelderland

Diameter: 28 mm

Massa: 4,96 gram

24. Halve grote gouden ridder Gelderland (3.4.1.1)

3.4.1.2 Halve grote gouden rijder

Datering: 1619

Muntplaats: Harderwijk, Gelderland

Diameter: 28 mm

Massa: 4,96 gram

25. Halve grote gouden rijder Gelderland (3.4.1.2).

3.4.1.3 Halve grote gouden rijder

Datering: 1619

Muntplaats: Harderwijk, Gelderland

Diameter: 28 mm

Massa: 4,98 gram

26. Halve grote gouden rijder Gelderland (3.4.1.3).

3.4.1.4 Halve grote gouden rijder

Datering: 1618

Muntplaats: Harderwijk, Gelderland

Diameter: 28 mm

Massa: 4,96 gram

27. Halve grote gouden rijder Gelderland (3.4.1.4).

3.4.1.5 Halve grote gouden rijder

Datering: 1619

Muntplaats: Harderwijk, Gelderland

Diameter: 28 mm

Massa: 4,92 gram

28. Halve grote gouden rijder Gelderland (3.4.1.5).

3.4.2 Halve grote gouden rijders Overijssel

Dit zijn dezelfde munten als beschreven onder 4.4.1, maar nu met het randschrift MO.AV. PRO.CONFOE.BELG. TRANSI. Transi slaat op Transisulania: Overijssel.

De keerzijde is identiek.

Referentie: Delmonte 1059, Verkade 217.1

29. Wapen van Overijssel.

3.4.2.1 Halve grote gouden rijder

Datering: 1616

Muntplaats: Zwolle, Overijssel

Diameter: 30 mm

Massa: 4,90 gram

30. Halve grote gouden rijder Overijssel (3.4.2.1).

3.4.2.2 Halve grote gouden rijder

Datering: 1616

Muntplaats: Zwolle, Overijssel

Diameter: 29 mm

Massa: 4,91 gram

31. Halve grote gouden rijder Overijssel (3.4.2.2).

3.4.2.3 Halve grote gouden rijder

Datering: 1616

Muntplaats: Zwolle, Overijssel

Diameter: 29 mm

Massa: 4,90 gram

32. Halve grote gouden rijder Overijssel (3.4.2.3).

3.4.3 Gouden dukaat Overijssel

In Nederland werden sinds 1568 in verschillende provincies dukaten geslagen. De waarde was ruim 5 gulden. Het gewicht was 3,5 gram. De munten tonen een geharnaste man. Deze afbeelding is overgenomen van de Hongaarse dukaten. De achterzijde schijnt geïnspireerd te zijn op Marokkaanse dinars.

Op de voorzijde staat een ridder met zwaard en pijlenbundel met een gedeeld jaartal aan weerszijden. Het randschrift luidt CONCOR.RES.PARVAE.CRESCVNT.TRANS. (door eendracht groeien kleine dingen / eendracht maakt macht), het devies van de Republiek.

Op de keerzijde staat een vierkant met voluten met daarin de tekst: MO:ORDI PROVIN FOEDER BELG AD LEG.IMP (munt van de Staten der verenigde Nederlanden volgens de wet van het (Duitse) Rijk).

3.4.3.1 Gouden dukaat

Datering: 1606

Muntplaats: Kampen, Overijssel

Diameter: 23 mm

Massa: 3,45 gram

Referentie: Delmonte 1054, Verkade 134

33. Gouden dukaat Overijssel (3.4.3.1).

3.4.4. Nederlandse rijksdaalders Gelderland

Nederlandse rijksdaalders werden sinds 1606 geslagen en wogen idealiter 29,03 gram. Er werd vrijwel puur zilver gebruikt, waardoor deze gewaardeerde munten ook ver buiten Nederland gebruikt werden (de naam “dollar” is van daalder afgeleid). Iedere provincie (behalve de Groninger Ommelanden) en enkele steden sloegen deze rijksdaalders.

De Gelderse rijksdaalders tonen aan de voorzijde een geharnaste buste met zwaard en wapen van Gelderland. Het randschrift luidt MO.ARG.PRO.CONFOE.BELG.GEL. (zilvergeld voor de Belgische confederatie, Gelderland).

Op de keerzijde zien we een gekroond Generaliteitswapen (leeuw) tussen een gedeeld jaartal. Het randschrift luidt CONCOR.RES.PARVAE.CRESCVNT.

Referentie: Delmonte 938, verkade 9.1.

3.4.4.1 Nederlandse rijksdaalder

Datering: 1620

Muntplaats: Harderwijk, Gelderland

Diameter: 41 mm

Massa: 28 g

34. Nederlandse rijksdaalder (3.4.4.1)

4.4.4.2 Nederlandse rijksdaalder

Datering: 1620

Muntplaats: Harderwijk, Gelderland

Diameter: 41 mm

Massa: 28 gram

35. Nederlandse rijksdaalder (3.4.4.2)

3.4.4.3 Nederlandse rijksdaalder

Datering: 1620

Muntplaats: Harderwijk, Gelderland

Diameter: 41 mm

Massa: 30 gram

36. Nederlandse rijksdaalder (3.4.4.3)

3.4.4.4 Nederlandse rijksdaalder

Datering: 1620

Muntplaats: Harderwijk, Gelderland

Diameter: 41mm

Massa: 30 gram

37. Nederlandse rijksdaalder (3.4.4.4)

3.4.5 Nederlandse rijksdaalder Overijssel

Voor een algemene beschrijving zie paragraaf 4.4. De Overijsselse rijksdaalders tonen dezelfde voorzijde als de Gelderse exemplaren: aan de voorzijde een geharnaste buste met zwaard maar nu het wapen van Overijssel. Het randschrift is hier MO.ARG.PRO.CONFOE.BELG. TRANS, waarbij TRANS staat voor Transisulania (Overijssel).

De keerzijde is identiek: een gekroond Generaliteitswapen tussen een gedeeld jaartal. Het randschrift is CONCOR.RES.PARVAE.CRESCVNT.

Referentie: Delmonte 948, Verkade 138.1.

3.4.5.1 Nederlandse rijksdaalder

Datering: 1620

Muntplaats: Kampen, Overijssel

Diameter: 42 mm

Massa: 28 gram

38. Nederlandse rijksdaalder (3.4.5.1)

3.4.6 Nederlandse rijksdaalder West-Friesland

Voor een algemene beschrijving zie paragraaf 4.4. De West-Friese rijksdaalders tonen dezelfde voorzijde als de Gelderse exemplaren: aan de voorzijde een geharnaste buste met zwaard maar nu het wapen van West-Friesland (twee gaande leeuwen tussen blokken). Het randschrift is hier MO.ARG. PRO.CONFOE.BELG.WEST FRI.

39. Wapen van West-Friesland.

De keerzijde is identiek aan de andere rijksdaalders: een gekroond Generaliteitswapen tussen een gedeeld jaartal. Het randschrift is CONCOR. RES.PARVAE.CRESCVNT.

In West-Friesland werden tussen 1584 en 1809 munten geslagen in afwisselend Hoorn, Medemblik en Enkhuizen. Alleen tussen 1616 en 1623 werden munten geslagen in beide steden Hoorn en Enkhuizen. Omdat de gevonden munt uit 1620 is geslagen, is hieruit dus niet uit te maken in welke stad deze munt geslagen is. Tussen de I en de M bovenaan de munt staat echter een sterretje (rozet). Dit is het muntmeestersteken van Caspar Wijntgens. Caspar Wijntgens was een telg uit een omvangrijk muntmeestersgeslacht uit Kampen die in 1589 naar Hoorn verhuisde om daar zijn ambacht uit te voeren. Andere leden van de familie waren in 1582-83 (Hendrik Wijntgens) en 1604-1606 (Evert Wijntgens) actief als muntmeesters van Zutphen.

40. Muntmeestersteken van Caspar Wijntgens.

Referentie: Delmonte 940, Verkade 64.3, Pannekeet 32.

3.4.6.1 Nederlandse rijksdaalder

Datering: 1620

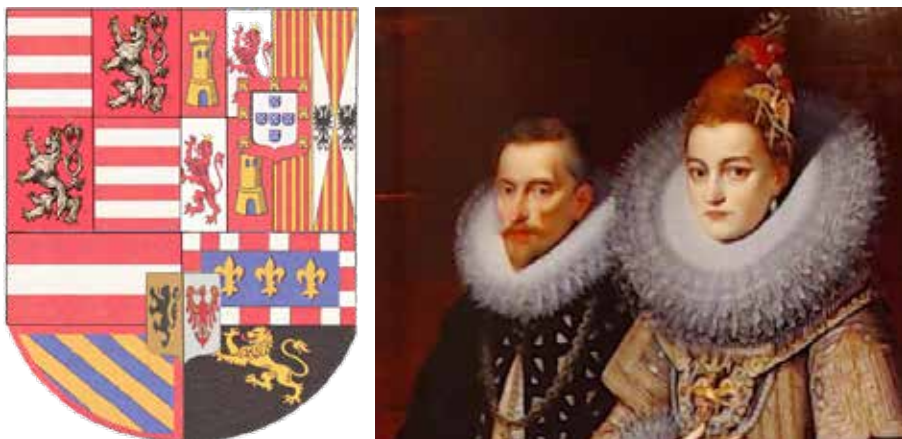
Muntplaats: Hoorn, Westfriesland

Diameter: 41 mm

Massa: 30 gram

41. Nederlandse rijksdaalder (3.4.6.1)

42, 43. Spaans wapen (opgebouwd uit de wapens van Hongarije, Bohemen, Castilië, Leon, Aragon, Sicilië, Hohenstaufen, Portugal, Oostenrijk, Nieuw- en Oud Bourgondië, Brabant, Vlaanderen en Tirol) en portret van Albert en Isabella door Otto van Veen.

3.5 Spaanse Nederlanden

3.5.1 Dubbele albertijnen

Albertijnen (dubbele en enkele) zijn gouden munten uit de Zuidelijke (Spaanse) Nederlanden die hun naam danken aan de aartshertogen Albert en Isabella (1598-1621). Ze werden in 1599 geïntroduceerd en hadden een waarde van resp. 5 gulden (dubbele albertijn) en 2,5 gulden (albertijn). De eerste woog idealiter 5,15 gram, de tweede 2,93 gram.

Op de voorzijde van de gevonden dubbele albertijnen staat een gekroond Spaans wapen met Bourgondische keten. Het randschrift luidt ALBERTVS.ET. ELISABET.D.G. (Albert en Isabella bij de gratie Gods).

De keerzijde toont een gekroond stokkenkruis met Gulden Vlies tussen een gedeeld jaartal. Het randschrift is ARCHIDVCES.AVST.DVCES.BVRG.ET.BRAB Z (aartshertogen van Oostenrijk en hertogen van Bourgondië en Brabant) en muntmeestersteken: hand (Antwerpen).

Referentie: DW892; DM VI 767, HOCT 350-66; VG-H 284, VK 3-4; Delm G 145, 153, 163, 437, 552; HOCVL 1-3, Vanhoudt I 376.

3.5.1.1 Dubbele albertijn

Muntheren: Albrecht &

Isabella

Datering: 1601

Muntplaats: Antwerpen

Diameter: 28 mm

Massa: 5,16 gram

44. Dubbele albertijn (3.5.1.1).

45. Dubbele albertijn
(3.5.1.1).

3.5.1.2 Dubbele albertijn

Muntheren: Albrecht & Isabella

Datering: 1602

Muntplaats: Antwerpen

Diameter: 27 mm

Massa: 5,12 gram

3.5.2 Albertijn

De gevonden albertijn draagt aan de voorzijde een gekroond Spaans wapen met Bourgondische keten. Het randschrift is ALBERTVS.ET. ELISABET.D.G.

De keerzijde toont een gekroond stokkenkruis met Gulden Vlies tussen gedeeld jaartal. Het randschrift is ARCHIDVCES.AVST.DVCES.BVRG.ET.BRA met het muntmeestersteken "hand" (Antwerpen). Voor de vertaling zie 5.1.

Referentie: DW893-4; DM VI 768, HOCT 367-69; VG-H 285, VK 5-6; Delm G 146, 164, 438, 553, Vanhoudt I 378.

3.5.2.1 Albertijn

Muntheren: Albrecht & Isabella

Datering: 1600

Muntplaats: Doornik

Diameter: 21 mm

Massa: 2,87 gram

46. Albertijn (3.5.2.1).

3.5.3 Philipsdaalder

De Philipsdaalder is de benaming voor een halve reaal. Ze werden in 1557 geïntroduceerd en woog officieel 34,27 gram. Oorspronkelijke was de waarde 35 stuivers (net als de gouden halve reaal), maar dit liep later op tot 50 stuivers.

Op de voorzijde staat het portret van Philips II naar links kijkend. Het randschrift is REX.CO.NAM. PHS.D.G. HISP Z. Onderaan in het randschrift staat het jaartal 1592 met daartussen een vuurijzer.

Op de keerzijde staat een gekroond Spaans wapen over een stokkenkruis met Gulden Vlies, geflankeerd door twee vuurijzers. Het randschrift luidt DOMINVS MIHI. ADIVTOR. (God is mijn helper).

Referentie: VG-H 210 -13b, Delm Z 44, Chalon 243, De Mey 327, Vanh. I 311.

47, 48. Philips II (door Jooris van der Straeten) en het Spaanse wapen met kroon en Habsburgse keten met vuurijzers en Gulden Vlies ten tijde van Philips II.

3.5.3.1 Philipsdaalder

Muntheer: Philips II

Datering: 1592

Muntplaats: Namen (Namur)

Diameter: 41 mm

Massa: 34 gram

49. Philipsdaalder (3.5.3.1).

3.5.4 Patagones

Patagones of Albertusdaalders zijn zilveren munten die in 1612 in de Lage Landen zijn geïntroduceerd door de aartshertogen Albert en Isabella. De naam Patagon komt van Patagonië, een deel van Argentinië (wat 'zilverland' betekent). Een patagon was 48 stuivers waard en bevatte idealiter 24,65 gram puur zilver, maar door bijmenging van koper was het totaalgewicht ca. 28 gram.

De hier gevonden munten kunnen we als volgt beschrijven. Voorzijde: Gekroond stokkenkruis met vuurijzer en Gulden Vlies, geflankeerd door gekroonde monogrammen A/E. Randtekst: ALBERTVS.ET.ELISABET.DEI.GRATIA met muntmeesterteken (hand (Antwerpen) of toren (Doornik)).

Keerzijde: Gekroond Spaans wapen binnen Habsburger keten (vuurijzers en Gulden Vlies). Randschrift: ARCHID. AVST. DVCES. BVRG. ET. BRAB. Z.

De munten dragen jaartallen, met uitzondering van de jaren 1613-1615.

Referentie: DW 912-3, 949-50, 981-2; BV230; DM VI 778; HOC T 436-40; VG-H 311; VK 41; Delm Z 254-60; Pr 255; Vanhoudt I 408.

50, 51. Muntmeestertekens van resp. Antwerpen en Doornik (Tournai).

3.5.4.1 Patagon

Muntheren: Albrecht & Isabella

Datering: 1612-1622

Muntplaats: Doornik

Diameter: 43 mm

Massa: 28 gram

52. Patagon (3.5.4.1).

3.5.4.2 Patagon

Muntheren: Albrecht & Isabella

Datering: 1613-1615

Muntplaats: Antwerpen

Diameter: 43 mm

Massa: 28 gram

53. Patagon (3.5.4.2).

3.5.4.3 Patagon

Muntheren: Albrecht & Isabella

Datering: 1618

Muntplaats: Antwerpen

Diameter: 41 mm

Massa: 28 gram

54. Patagon (3.5.4.3).

3.5.4.4 Patagon

Muntheren: Albrecht & Isabella

Datering: 1618

Muntplaats: Antwerpen

Diameter: 41 mm

Massa: 28 gram

55. Patagon (3.5.4.4).

3.5.4.5 Patagon

Muntheren: Albrecht & Isabella

Datering: 1613-1615

Muntplaats: Antwerpen

Diameter: 41 mm

Massa: 28 gram

56. Patagon (3.5.4.5).

3.5.4.6 Patagon

Muntheren: Albrecht & Isabella

Datering: 1612-1622

Muntplaats: Doornik

Diameter: 43 mm

Massa: 26 gram

57. Patagon (3.5.4.6).

3.5.4.7 Patagon

Muntheren: Albrecht & Isabella

Datering: 1613-1615

Muntplaats: Antwerpen

Diameter: 41 mm

Massa: 28 gram

58. Patagon (3.5.4.7).

3.5.4.8 Patagon

Muntheren: Albrecht & Isabella

Datering: 1613-1615

Muntplaats: Antwerpen

Diameter: 42 mm

Massa: 28 gram

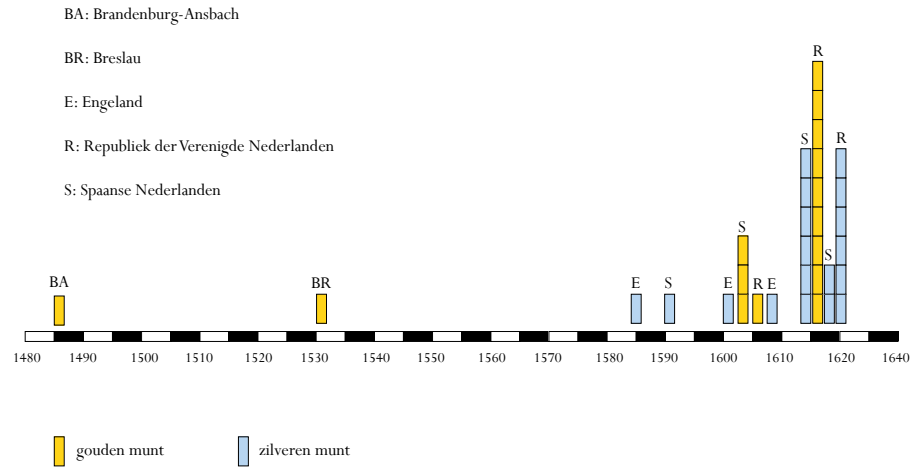
59. Patagon (3.5.4.8).

3.6 Samenvatting

Naast de schouw, tegen de oude brandmuur van het huis aan de Bovenstraat 10 werden 32 munten gevonden. De oudste is een goudgulden uit Brandenburg-Ansbach in het huidige noordwest-Beieren, geslagen in Schwabach. Deze munt dateert uit 1486-1495, maar circuleerde blijkbaar nog tot in de vroege 17^e eeuw. De andere exotische gouden munt is eveneens een oud exemplaar: een dukaat uit Breslau (Wrocław) in Silezië (het huidige zuidwest-Polen). Deze dateert uit 1531. Drie zilveren Engelse shillings dateren uit respectievelijk 1582-84 en 1604-05 (n=2). De rest van de munten komt uit de Nederlanden, en deze munten dateren zonder uitzondering uit de 17e eeuw, met als sluitdatum 1620. Er zijn twee groepen: munten uit de Zuidelijke (Spaanse) Nederlanden en munten uit de Noordelijke Nederlanden (de Republiek). Uit de Spaanse Nederlanden komen drie gouden munten (een enkele en twee dubbele albertijnen) en negen zilveren munten (één Philipsdaalder en acht patagones). De munten zijn geslagen in Antwerpen, Doornik (Tournai) en Namen (Namur).

60. Ligging van de muntplaatsen van de in Bronkhorst gevonden munten.

61. Staafgrafiek met dateringen van de munten.

Uit de Republiek komen tien gouden munten uit Gelderland (Harderwijk) en Overijssel (Zwolle en Kampen). Dit zijn negen halve grote gouden ridders en een dukaat. Vijf Nederlandse rijksdaalders komen eveneens uit Gelderland en Overijssel en één uit West-Friesland. Opvallend is dus dat al deze munten op één na uit Oost-Nederland komen.

Maar nog opvallender is dus dat de munten uit de Spaanse Nederlanden bijna evenveel voorkomen in het ensemble als de munten uit de Republiek (n= 12 vs. n=15).

De massa van de gevonden munten wijkt nauwelijks af van de streefgewichten. De halve grote gouden ridders wegen gemiddeld 0,06 gram te weinig, de Nederlandse dukaat weegt 0,05 gram te weinig, de dubbele albertijnen 0,02 gram, de albertijn 0,06 gram. Deze munten zijn dus amper gesleten of gesnoeid. Bij de rijksdaalders is de gemiddelde marge 0,3 gram. Daaruit kunnen we afleiden dat de ietwat hoekige munten niet secundair zijn bijgesnoeid, maar waarschijnlijk al in het munthuis, om ze zo op het juiste gewicht te brengen. Dát zij bij zijn gesnoeid blijkt niet alleen uit de hoekige vorm bij alle munten, maar ook uit concrete snijsporen (zie afbeelding 62). Verder is het opvallend dat de munten slecht geslagen zijn, soms zelfs twee keer (zie afbeelding 63). Het bijsnijden en de misslagen zien we ook bij de patagones.

62, 63: Snijsporen aan de zijkant van een rijksdaalder en een misslag op hetzelfde exemplaar (3.4.4.1)

Het is natuurlijk interessant om te berekenen welke waarde de gevonden schat in de vroege 17^e eeuw vertegenwoordigde. Het gaat in totaal om 68 gram goud en 447 gram zilver. Dat staat gelijk aan 70,08 gulden in goud en 37,5 gulden aan zilver, maakt 107,58 gulden in totaal. Gerekend naar de koopkracht in Holland (die lager was dan in Gelderland) in 1620 zou dat volgens het rekenmodel van het International Institute of Social History uitkomen op 1831,14 euro in het jaar 2021. Deze lijn volgend zouden we ergens op een maandsalaris uitkomen, met alle mitsen en maren die aan deze aanname kleven. De koopkracht in Holland was door de hoogconjunctuur (Gouden Eeuw) lager dan in het door de oorlog verarmde Gelderse platteland. De koopkracht zal dus zeker wat hoger zijn geweest in Bronkhorst dan in Amsterdam. Markant weetje: ongeveer op het moment van het begraven van de schat in Bronkhorst kocht Peter Minuit voor 60 gulden (de helft van de waarde van de schat van Bronkhorst) aan handelswaar het schiereiland Manhattan van de Lenni-Lenape stam (Delawares) en stichtte er Nieuw Amsterdam (nu New York).

4 De historische context van de muntschat

De centrale vraag is natuurlijk wat de reden is geweest dat de 17^e-eeuwse eigenaar zijn vermogen heeft verstoppt, en niet meer heeft opgehaald.

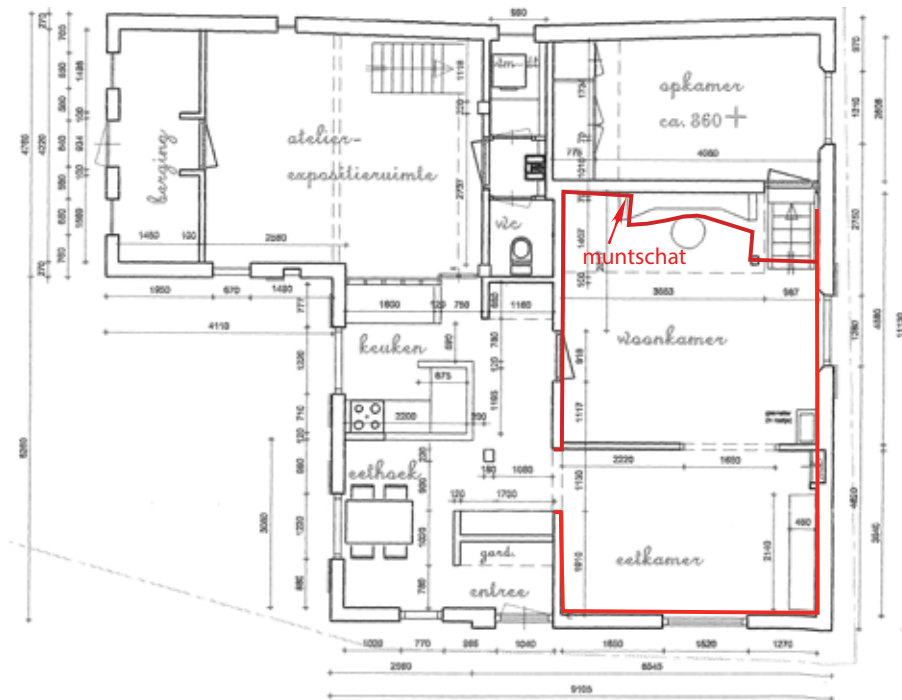
Daarvoor moeten we kijken naar de historische omstandigheden. De dateringen van de munten laten een verstopdatum toe (kort) na 1620. De munten uit 1620 zijn weinig aan slijtage onderhevig geweest en zullen maar kort hebben gecirculeerd.

Muntschatten worden doorgaans begraven als er onrust of dreiging heerst. Dat kan natuurlijk in de private sfeer zijn, en in dat geval is het achterhalen van de oorzaak na 400 jaar vrijwel onmogelijk. Maar vaak is de oorzaak een algemene dreiging, zoals oorlog. In geval van belegeringen van steden wisten inwoners wat hen te wachten stond als de vijand de stad zou innemen. Er volgden ofwel schattingen (afkoop van plunderingen) ofwel plunderingen. In bijvoorbeeld Zutphen zijn twee muntschatten gevonden die onder een dergelijk dreigement verstoppt zijn: Turfstraat 4, na 1578, vermoedelijk de belegering en inname van de stad door Juan Baptiste Taxis in 1583; Laarstraat 83 na 1668, vermoedelijk de belegering en inname van Zutphen door de Fransen in 1672.

De muntschat in Bronkhorst heeft mogelijk ook een oorlogscontext. De Tachtigjarige Oorlog was al ruim een halve eeuw gaande toen de jongste gouden munten (in 1620) werden geslagen. In 1591 had prins Maurits met succes de IJsselsteden Zutphen en Deventer op de Spanjaarden veroverd en korte tijd later, na een veldtocht in 1597 waren ook de steden Oldenzaal, Groenlo en Bredevoort in Staatse handen (Zwolle en Doesburg waren al Staats). Het betekende een eerste ommekeer in de oorlog die tot dan toe niet heel erg succesvol was voor de Nederlandse opstandige gewesten. Met de verovering van de IJsselsteden werd 'de Hollandsche tuyn' gesloten. De IJsselsteden werden voorzien van moderne vestingwerken en permanent gelegeerde garnizoenen. De Spanjaarden hadden echter de steden Oldenzaal en Groenlo in 1606 weten te heroveren. Vanuit deze steden ondernamen de Spanjaarden veldcampagnes in Twente, Sal-

64. Locatie van de vindplaats naast de schouw.

65. Locatie van de vondst naast de schouw.

land, het Zutphense graafschap en de Veluwe maar het waren feitelijk plundertochten. De IJsselsteden werden niet aangevallen. In 1609 brak het Twaalfjarig Bestand aan. Het was nu even relatief rustig op het Oost-Nederlandse platteland dat deels in Staatse en deels in Spaanse handen was. In 1621 werd de oorlog echter hervat. Nu gebruikten de Spanjaarden met name Groenlo als uitvalsbasis om enerzijds grote schattingen (oorlogsbelastingen) te innen in het graafschap Zutphen en anderzijds om militaire (plunder)tochten te ondernemen tot op de Veluwe en Gelderse Vallei. De Spaanse troepen passeerden daarbij de IJssel regelmatig tussen de vestingsteden door zonder dat de stedelijke garnizoenen daar effectief tegen konden optreden. De plundertochten kwamen op een hoogtepunt rond 1624/1626 toen de Staatse aandacht uitging naar het (vergeefse) behoud van Breda. In 1626 drongen de stadsbesturen, vooral die van Zutphen, aan op het bouwen van extra schansen en forten tussen de IJsselsteden om de IJssellinie gesloten te houden voor hernieuwde plundertochten. Er werden enkele schansen tussen Doesburg en Zutphen aangelegd. In 1627 besloten de Staten Generaal om de Spaanse uitvalsbasis zelf aan te pakken: Groenlo. Na een groots opgezet beleg door een grote legermacht van prins Frederik Hendrik, waarbij Groenlo werd omsingeld door forten, loopgraven en kleine schansen ('circumvallatielinie') werd de stad uiteindelijk ingenomen ('Slag om Grolle'). De Spanjaarden waren nu definitief uit het Zutphense graafschap verdreven en de plundertochten stakten en er werden geen schattingen meer geheven.

Deze episode in de Oost Nederlandse Tachtigjarige Oorlog maakt het erg waarschijnlijk dat de eigenaar/bewoner van het huis Bovenstraat 10 op zeker moment zijn vermogen heeft verstoep. Ofwel om aan een schatting ofwel aan een plundering te ontkomen. Of hij/zij zelf kort erna omgekomen is vertelt de historie niet, maar de omstandigheden waren zodanig dat de schat niet meer is op-

gehaald en ruim 400 jaar na dato bij verbouwingswerkzaamheden werd gevonden. Bronkhorst zou kort nadien, in 1633, getroffen worden door een andere ramp: een stadsbrand waarbij tientallen huizen in vlammen opgingen. Toch zal deze ramp niet de oorzaak zijn waarom je je geld verstoppt. De kans dat je huis in vlammen opgaat, met geld en al, is immers groot. Men zou dan met have en goed eerder het huis ontvluchten.

Al met al kunnen we concluderen dat de meest waarschijnlijke oorzaak van het verstoppen van de schat gelegen is in de Spaanse dreiging van schattingen en plunderingen tussen 1621 en 1626.

66. De Republiek en de Spaanse Nederlanden in de jaren na het Twaalfjarig bestand.

5 De vondst in relatie tot de bouwhistorie

De vindplaats van de munten is exact bekend: net links van de grote schouw tegen de brandmuur aan. (zie afb. 64-65). De vinder wist te vertellen dat de munten letterlijk vanachter een losse steen ‘uit de hoek kwamen vallen en als een laddertje op de grond vielen’. Dat betekent dat de munten gestapeld in de hoek achter de steen verstopt waren, mogelijk in een lederen kokertje. Dat laatste moet dan geheel vergaan zijn.

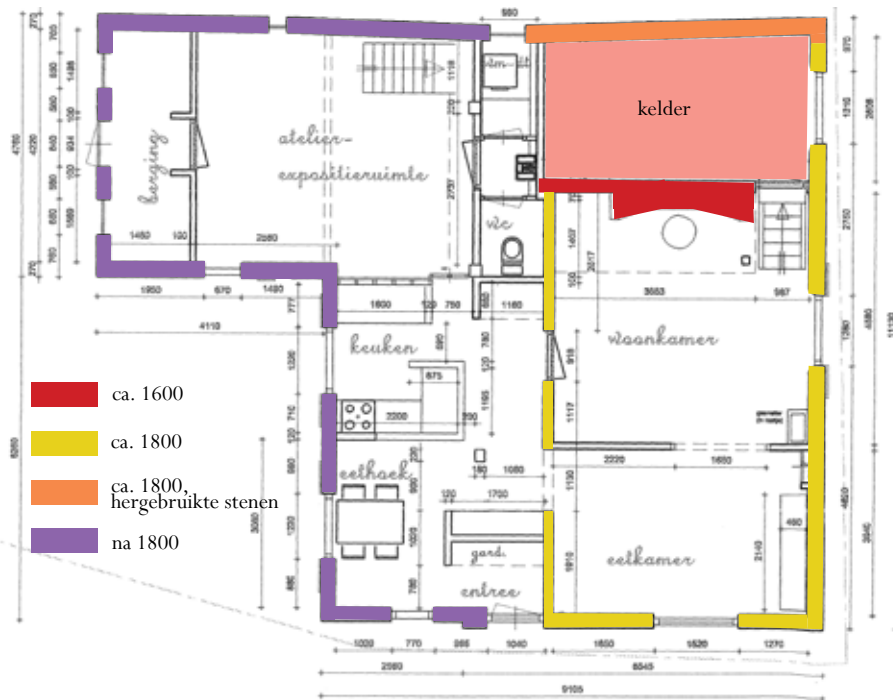
De gestapelde situatie van de munten maakt duidelijk dat ze nooit geroerd zijn door graverij en bouwactiviteiten. Dat leidt onherroepelijk tot de conclusie dat de brandmuur en de schouw er al waren toen de schat werd verstopt en dat deze muren nooit zijn vervangen. De schat zou bij een vervanging van de muur eerder zijn ontdekt en onmogelijk in situ als gestapelde munten op zijn plek kunnen zijn gebleven.

Zowel het metselwerk van de schouw als de brandmuur zijn bekeken, alhoewel er maar weinig van te zien was door de bepleistering en betegeling boven het vloerniveau. Maar vlak onder het vloerniveau waren nog net enkele steenlagen waar te nemen. De handgevormde bakstenen zijn consequent 5,5 cm dik en van een steen kon de lengte bepaald worden: 25 cm. Afgaande op de steenformaten en –diktes in Zutphen dateren de bakstenen tussen grofweg 1575 en 1650. Op grond van de muntschat kunnen de muren nauwkeurig dateren tussen ca. 1575 en 1625. De brandmuur scheidt de begane-grondruimte aan de straat af van de achterliggende opkamer. Onder de opkamer zit een tongewelfde kelder. Ook daar zijn bakstenen te zien en die komen met de brandmuur en de haard overeen: 25 x 12 x 5,5 cm. Kelder, brandmuur en haard dateren dus nog uit de tijd van voor het verstoppen van de schat.

Toch is de ouderdom ‘rond 1600’ aan de buitenzijde van het pand niet af te lezen. Het metselwerk en de kozijnen wijzen, voor wat betreft de hoofdvlugel van het pand, op een datering in de late 18^e of vroege 19^e eeuw. De achtergevel van Bovenstraat 10 (dus de achtermuur van de opkamer) bestaat echter uit een mengelmoes van oudere bakstenen. Daar zitten middeleeuwse baksteenformaten bij van 27-28 cm lengte, alsook bakstenen van 25 x 12 x 5,5 cm. Veel stenen zijn breukstenen (sloopmateriaal) en de hoekoplossing is uitgevoerd met drie-klezoren. Dat wijst niet op een oorspronkelijke muur uit ‘rond 1600’ maar om hergebruik van beschikbaar bouw materiaal bij de modernisering van het huis ‘rond 1800’. De oude stenen konden prima in de achtergevel worden verwerkt

67, 68. Vooraanzicht van het huis en een blik op de brandmuur met schouw tijdens de aanleg van de vloerverwarming.

69. Globale bouwhistorische fasering van het pand.

omdat het in het straatbeeld niet als storend werd ervaren.

De meest logische bouwfasering is de volgende: rond 1600 bestond Bovenstraat 10 uit een in houtskelet opgetrokken gebouw, waarbij de vakken van het houtskelet waren ingevuld met baksteen. Huizen die zijn gebouwd in houtskelet komen, ook in Bronkhorst, nog regelmatig voor. De brandmuur, waarin de haard was opgenomen, was omwille van de brandveiligheid volledig van baksteen. Ook de achterliggende kelder onder de opkamer was geheel van baksteen. Rond 1800 werd het houtskeletgebouw volledig vervangen door bakstenen buitengevels. Dat wat aan oud baksteenmateriaal nog bruikbaar was werd in de achtermuur verwerkt en de straatgevels werden netjes in nieuwe bakstenen opgetrokken. De haard met brandmuur en kelder konden probleemloos worden opgenomen in de nieuwe bakstenen jas van het huis. Naar de heersende mode van die tijd kreeg het pand een kap, voorzien van dakschilden aan voor- en achterzijden. Volgens HisGis is de eigenaar in 1830 Jan Lenderink, een dagloner (eigenlijk: Klein Lenderink). Hij is zelf afkomstig uit Toldijk en zijn vrouw uit Vierakker.¹ Het huis is tot 1990 in bezit van de familie Lenderink gebleven. Het waren klusjesmannen, turfdragers en de laatste Lenderink was koster van de kapel. Het huis draagt nu de naam 'Kostershuus'.

In de loop van de 19^e eeuw werd het huis aan de linkerkzijde uitgebreid met een extra beuk, waardoor er een geknikt dak ontstond. Haaks op het hoofdhuis werd het huis uitgebreid met een gebouwvleugel onder een zadeldakje. In de latere 19^e of begin 20ste eeuw werd de woonruimte (met haard) verbouwd tot stal en werd er een staldeur in de voorgevel gemaakt. De haard bleef in de stalruimte behouden. In de jaren '50 werd het huis gerestaureerd en werden de staldeuren weer vervangen door een raam. De oude ingang aan de Uilenhoek werd dichtgemetseld en de hoofdingang kwam aan de Bovenstraat.

¹ Mededeling D.C. Rijs.

70, 71. Achtergevel, opgebouwd uit oudere stenen. Rechts: kelder met tongewelf.

Opvallend is dat het erachter liggende huis aan de Uilenhoek nr. 1 precies dezelfde plattegrond heeft, met dezelfde uitbreidingen. Hier mag men dus een vergelijkbare bouwhistorische ontwikkeling vermoeden, al is dit pand niet onderzocht.

Tot slot nog iets over de stadsbrand van 1633. Het 'Hoge Huis' vlak achter Bovenstraat 10 gelegen dateert uit 1633 en zou een herbouw zijn van na die stadsbrand. Zou Bovenstraat 10 aan die ramp zijn ontsnapt? In elk geval zijn de brandmuur, haard en kelder ouder dan 1633, maar het is goed denkbaar dat het houtskelet van het huis uit ca. 1600 door de brand is aangetast maar dat het huis volgens hetzelfde principe, als houtskeletbouw, is hersteld. In dat geval is de brandmuur, met de muntschat, minstens twee keer bij verbouwingen gespaard.

72, 73. Uitbouw (berging / atelier op afbeelding 66) en rechts de keuken e.d. vanaf de straat.

74. Het Hoge Huis uit 1633, gezien vanuit de tuin van Bovenstraat 10.

75: Ansichtkaart uit de jaren zestig met Bovenstraat 10 en Hoge Huis. Het is feitelijk de huidige situatie, hier kort na de restauratie, waarbij de staldeur is vervangen door een raamkozijn met luiken. Het huis heeft hier nog een rieten kap. Ook is er in de zijgevel een dichtgemetselde deuropening zichtbaar, die bij de restauratie eveneens is dichtgemetseld.

6 Literatuur

Bernays, E. & J. Vannérus, 1910, 1934 (complément): *Histoire monétaire du comté puis duché de Luxembourg et ses fiefs*, Brussel. (BV)

Brown, I.D., 1955 Some notes on the coinage of Elizabeth I with special reference to her hammered silver, *The British Numismatic Journal* 28-44.

Chalon, R., 1860: *Recherches sur les monnaies des comtes de Namur*, Brussel.

Delmonte, A., 1964: *De Gouden Benelux*, Amsterdam.

Delmonte, A., 1967: *De Zilveren Benelux*, Amsterdam.

Dutkowski, J., 1999: Katalog – cennik polskich monet miedzianych 1333-1939, *Przegląd Numizmatyczny* 1.

Friedberg, A. L. & I. S. Friedberg, 2017: *Gold Coins of the World, From Ancient Times to the Present, 9th ed.*, Clifton, NJ: Coin and Currency Institute.

Gelder, H. van & M. Hoc, 1960: *Les monnaies des Pays-Bas bourguignons et espagnols (1434-1713) + supplement*, Amsterdam. (VG-H)

Keymeulen, A. van, 1981: *Munten van de Zuidelijke Nederlanden van Albrecht en Isabella tot Willem I*, Brussel. (VK)

Künker, F.R., 2017: Künker Münzauktionen und Goldhandel, *Katalog 294: Goldprägungen | Deutsche Münzen ab 1871 | Russische Münzen und Medaillen*, Osnaabrück: Fritz Rudolf Künker GmbH & Co., AG. (KM).

Haeck, A., 1979: *De munten van de graven van Vlaanderen (1555-1754)*, Brussel. (DM VI)

Hoc, M., 1970: *Histoire monétaire de Tournai*, Brussel. (HOCT)

Kopicki, E., 1995: *Ilustrowany skorowid: pieniedzy polskich i z Polska zwiazanych*, Warschau.

Mey, J. de, 1971: *Les Monnaies de Namur (946-1714)*, Brussel.

Morrieson, H.W., 1906: The busts of James I on his silver coinage, *The British Numismatic Journal* 3-10.

Probst, R. & A. Ungeheuer, 1993: *Prifix 2000, catalogue illustré des monnaies de Luxembourg, etc.*, Luxemburg. (Pr)

Saurma-Jeltsch, H.F. von, 1883 *Schlesische Münzen und Medaillen*, Breslau.

Savage, C., 2015: Introduction to post medieval coins & Identification guide for archaeologists 38, *BAJR Practical Guides*.

Vanhoudt, H., 1996: *Atlas der munten van België. Van de Kelten tot heden*, Herent.

Verkade, P., 1848: *Muntboek bevattende de namen en afbeeldingen van munten, geslagen in de zeven voormalig Vereenigde Nederlandse Provinciën*, Schiedam.

Witte, A. de, 1894-99: *Histoire monétaire des comtes de Louvain, ducs de Brabant et marquis du Saint Empire Romain*, deel I-III, Antwerpen. (DW)

Muntbepaling

Bert Fermin

Restauratie

Ronald Dingshoff

Afbeeldingsverantwoording

Munt- en veldfoto's: Bert Fermin

Kaartbewerkingen (afb. 1, 2, 60, 65, 66, 69): Bert Fermin

afb.7: Historisches Lexicon Bayerns, afb. 6, 8-10, 12-13, 15-16, 18-19, 22, 23, 29, 42-43, 47-49, 50-51, 66: Wikipedia, 67: G. Gordinou de Gouberville, Bronkhorst.

Colofon

Dit is een uitgave van de gemeente Zutphen, Team Archeologie

Auteurs: H.A.C. Fermin & M. Groothedde

Vormgeving: H.A.C. Fermin

Titel: De Bronkhorster muntschat. De 17^e-eeuwse muntschat van Bovenstraat 10 te Bronkhorst.

pagina's: 41

75 afbeeldingen

Trefwoorden: Bronkhorst, muntschat, numismatiek

Copyright: Gemeente Zutphen, 2021. Niets uit deze uitgave mag openbaar gemaakt worden, tenzij met toestemming van de uitgever.

NUR: 682

ISBN: